

עיון ומחקר

כחול המועד סוכות התקיים בירושלים הכנס השנתי של קרן בית הנשיא.
הכנס הוקדש לנושא "שירת הילדים והזיקה אליה".
להלן פריקים מתוך ההרצאות שהושמעו בכנס.

הערכים החינוכיים בשירה המודרנית לילדים

מאת גרשון ברגסון

כפתח הרצאתי הערות:

בדבריי אביא הדגמות ואני מבקש לא לייחס ערך משמעותי לכך ואל גא תשאלוני מדוע סופר זה מזכר וסופר אחר לא. הבחירה מקרית לחלוטין. אינני צמוד לכרונולוגיה בהתפתחות השירה ואינני מתכוון לסקירה היסטורית. רק אזכיר שאנחנו עוסקים בנושא של השירה המודרנית לילדים בעשרים השנים האחרונות.

כמקובל אנסה להבהיר מה המשמעות שאני מייחס לנושא או במלים אחרות מה ההגדרה של המונחים אשר עליהם אעמוד.

יש בנושא הערך של השירה המודרנית שלושה מונחים שמחייבים הסבר כלשהוא. מכיוון שכל השלושה שנויים במחלוקת אני רוצה לומר מה המשמעות שאני מייחס לכל אחד מהם: ערך, שירה וסדרני.

המושג ערך במילון של אבן-שושן מוגדר, לענייננו, נכס רוחני או חומרי. הגדרה רחבה יותר נמצאת במונחון לספרות של אשר ריבלין ושם נאמר: "כל ידיעה, רעיון, דיעה או עמדה שהמחבר או הקורא מאמינים שכדאי לרכשם (ערך חיובי) או לדחותם (ערך שלילי)". אני מסכים לדעה המובאת שם, כי יש ביצירה ערך מפורש וערך משתמע ערך אידיאלי וערך אסתטי.

הספרות, אפוא, הנה מקור לערכים אידיאליים, מוסריים על-יכן יש, כמובן, הרבה יצירות שהמחבר מתכוון להקנות באמצעותן את אותו נכס רוחני, אידיאלי שגראה בעיניו חשוב, ואינני מתעלם מן העובדה שלעתים מגיעים לאינדוקטורניצייה דרך הספרות ובאמצעותה. לפיכך כשאנחנו בוחנים את היצירה לילד, כולל השירה, חייבים לבחון מהו הערך שאותו רוצים להקנות לילד מהו הנכס הרוחני המועבר לקורא הצעיר.

לפי לאה גולדברג השירה לילדים היא ערך בפני עצמו לטווח קצר (ומה הם הערכים בפני עצמם. אני עוד אפרט אולי אחר-כך). ומשמשת פרוודור לספרות בהתבגרות וזהו הערך לטווח ארוך. היינו: הרחבת עולמנו של הילד, הארת חיינו, אישור קיום עולמו, שאליו הוא יוצא מוכן, פיתוח האוצר הלשוני, הקניית דרכי ביטוי, ערך אשר הוא יעד חינוכי, אהבת מולדת, מסירות, גאווה לאומית, הגשמת סוציאליזם, כל אלה טמונים ביצירות ויש לגלותם.

מרים רות בספרה "ספרות לגיל הרך" אומרת שהמחנך המשמיע שיר משמיעו כך עד שהוא נעשה נכס נצחי של הילדים. תחילה הם נהנים כמאזינים ובהמשך הזמן כאומרי שירה בעצמם. דעה מקובלת היא שהמבוגר איננו נוקק לשירה והיא פופולרית יותר אצל הילדים. אינני בטוח שהמבוגר איננו זקוק לשירה אבל, עובדה אובייקטיבית היא שהמבוגר קורא פחות שירה מן הילד, וגם הסופר מפנה אל המבוגר פחות שירים משהוא מפנה לילד. אם כן זהו איפוא הערך: נכס רוחני שאנחנו רוצים להקנות לילד והוא יקחהו עמו לתקופת התבגרותו. בין לטווח ארוך ובין לטווח קצר.

קשה יותר ההגדרה לגבי המונח מודרני. במילון מגדיר אבן-שושן את המושג מודרני "חדיש שהוא לפי האופנה האחרונה שהוא של הזמן החדש".

אוכמני ב"תכנים וצורות" מגדיר את המודרני בספרות כך: "ספרות בת זמנה: ספרות פורצת דרכי ביטוי ועיצוב חדשים".

המושג נכון לכל דור הנושא עמו תוכן חדש. לפי הגדרה זאת היתה ספרות מודרנית בראשית המאה, ללא כל ספק. ואם אני אתייחס לשירה לילדים היתה ודאי שירה מודרנית לילדים בשנות השלושים, גם זה ללא כל ספק. לענייננו שלנו אייחס למונח מודרני משמעות זאת: שונה מזה שהיה לפניו, שקדם לו בזמנו. אני חושב שבהגדרה זאת אפשר להסתפק בבואי לשוחח על השירה המודרנית לילדים.

אנשים שונים, סופרים שונים, מגדירים את המודרני הגדרות שונות. המודרני הוא לא רק זה שפרץ את המסגרות. הוא גם שונה בתכנים. המודרני יכול להתייחס למבנים התחביריים, מודרני יכול להתייחס לסגנון. וספרות מודרנית לפי זך היא ספרות חיה, רואה, שומעת, מדברת. לפיכך וודאי אפשר לומר שבשעתו זאב היה מודרני, הוא פרץ גבולות של משקל, חרוז, מסגרת וכן הלאה. והיום ודאי יש יותר מודרניים ואני אומר זאת במיוחד לגבי השירה.

אך עוד יותר קשה להגיע להגדרה מוסכמת של שירה. הגדרת שירה לילדים, אומרת זיגה סטרלנד — מהמחלקה לספרות לילדים בספרית הקונגרס של ארה"ב — היא חסרת תועלת לגבי ילדים אבל, רלוונטית לגבי מבוגרים משום שהיא זורקת אור לדרך שבה מיוצגת או מובאת. בניגוד לה אחם יכולים למצוא בספר "לכל שיר יש שם", של ד"ר מירי ברוך וד"ר מאיה פרוכטמן, דעה שונה האומרת: "שיר הילדים הוא שיר לכל דבר וצריך ניתוח טקסטואלי וכלים לניתוח זה". כבר מצאנו שתי דעות מנוגדות לגבי הגדרת השירה אבל כיוון ששיר לילדים הוא חלק מן הענף הספרותי של שירה בכלל, וודאי יש להפיש הגדרה כלשהי מקובלת עלינו לצורך הדיון. כדי להביא בפניכם את העובדה עד כמה המתח או הקשת רחבים הם, אצטט מגדירים שונים ואעבור לחלק העיקרי של דבריי.

א. "שירה מוחלטת היא ההבועה הקונקרטית והאומנותית של מחשבת האדם בשפה רגשית וקצבית". (אנציקלופדיה בריטניקה) יש פה שני אלמנטים שהם תנאי להיות הכתוב שירה: קצב ושפה מיוחדת של רגש. הדברים אינם מצריכים הסבר.

ב. אלמנט אחר לפי הגדרה של ג'ונסון. "היסוד בשירה הוא הגילוי, פגילוי ביצירה כלשהיא בתחום האמנות הבלתי צפוי, ההפתעה.

ג. "אם אני קורא ספר וצמרמות עוברת בי ושום אש אינה מסוגלת לחממני ידעתי כי זוהי שירה." (מרלו דיקנס).

עתה נסו לפי הגדרות אלה למצוא בדיוק שירה מהי.
אוכמני בלקסיקונו אומר: "השיר הוא צירוף של מלים בטורים ריטימיים, ארגון סגולי של מלים תוך מיווג הערכים הצליליים-מוזיקאליים המיטאפוריים והמושגים שבהן".
יכול להיות שלא בכל שיר נמצא את כל המרכיבים שהזכרנו. יש ודאי למשורר סדר עדיפויות משלו. הוא מעדיף את האלמנט האחד או את המרכיב האחד על פני משנהו. שירה טובה ושיפוט על שירה טובה קשה. גם אם אנחנו נאמץ את אחת ההגדרות, גם אם אנחנו נרצה להעמיד זה מול זה את ההגדרה, או את התביעה לגבי השירה לעומת הטקסט, ולשפוט על פיהן מה היא השירה הטובה — נסתבך וודאי עוד יותר. אינני יכול שלא לומר שהדברים תלויים יותר ברגש ובתגובה, לדעתי הספונטנית, של האדם מאשר בניתוח היבש לפי כל הכלים שעומדים לרשותו של קורא לביתוח זה. וודאי משהו יבדוק את טיב השיר מבחינה מוזיקאלית; אחר יבחון מבחינת בחירת המלים והאיצר הלשוני; והשלישי יגיב לתוכן ויטען: "מה לעניין זה ולשירה", ויפסוק שהשירה אינה צריכה לעסוק בנושא זה: נראה שבשירה המודרנית אין לך דבר שאיננו נושא לה. הכל כשר, הכל רלוונטי, הכל מותר ללא מעצורים והגבלות כל שהן.

נחזור לעניין הערך בשירה המודרנית. אם נניח ששיר-ילדים הוא שיר לכל דבר, כפי שכבר הזכרתי, עולה קודם כל השאלה האמנם אנחנו רואים בו ערך? האם כל שיר לילדים ממלא את התפקיד הזה, את המטרה שאנחנו שמנו לעצמנו — להקנות ערך? אני רוצה להדגיש שהשיר לילד או השיר בספרות הילדים, בעיקר לגיל הנמוך, ואני מדגיש לגיל הנמוך, מהווה את החלק הארי מכלל היצירות הנכתבות לגיל זה. אגב: אמרנו שהאדם המבוגר איננו נוקט לשיר אנחנו עדים לתופעה דומה גם אצל הילד. ככל שהוא עולה בגילו, הוא "נוקט" פחות, או מוצא פחות עניין בשירה, ולפיכך אין אנו מטפלים בנושא זה בעוצמה מספקת ומכאן אולי הויקה הרופפת לשירה. אבל לגבי הגיל הנמוך הדבר איננו מוטל בספק שמוזנו הספרותי העיקרי הוא השירה. ואם כך פני הדברים חייבים אנחנו להיות מודעים לכך, שלא כל השירים שנכתבים לילדים מובנים להם ונתפסים על ידיהם.

בתחום זה יש נסיונות שונים, היו בעבר ויש גם היום שירים שנכתבו לילדים והילד איננו תופס אותם. אם כי יש טוענים שאיננו חייבים בכלל לדאוג לכך שהוא יתפוס את כל שיש בשיר בקריאתו או בשמעו אותו. כל שצריך הוא לקבל את הרושם הכללי. כיוון שדיברנו על שירה לילד מהבחינה המוסיקלית והמצלול שבו, הרי דומה הדבר למוסיקה, שגם בה איננו מבין את התוכן או איננו יכול לתרגם את הצלילים לתוכן ואעפ"כ סופג ומתרגם. הוא הדין ביחס לשירה כאשר היא בנוייה לפי העקרונות שפירטנו לעיל. אין צורך שהקורא יוכל לאחר הקריאה למסור את התוכן, מספיק אם הוא מתרגם מן הטקסט שהוא קורא או הקשיב לו ועל כן השיפוט לפי קנה מידה זה, היינו אם הוא הבין או לא הבין, איננו רלוונטי במקרים כאלה. ייתכן ואשאל מהו איפוא הערך שאתה רוצה להקנות לילד? האם את הערך הרגשי בלבד? אשיב: לעתים כן, כי הרבה חוקרים והסטוריונים של ספרות ילדים קובעים שהמשיכה לשיר מתגלית בגיל מוקדם ביותר ומכיחה לנו שזה הצורך הפנימי של הילד בלא לבדוק אם הוא תופס את התכנים והתגיון שבו. הקווים האופייניים שבשיר, המשקל, החרוז המצלול ומשחק המלים אלה הם הדברים הבסיסיים הדרושים לו לילד. מבחינה פסיכולוגית השיר נותן לו חיזוק להשקפת עולמו הוא ולתפיסתו את העולם. השיר מובן לילד ונתפס משום שהוא רואה בו השתקפות החיים בקצב מסויים. בהתאם

התצפיתו שלו. יום ולילה, סדרי השבוע החדש והשנה. החגים במחזוריות החל מיום השבת. גם בחיים היומיומיים, השעון על הקיר היה מתקתק בקצב אחד. הוא מרגיש שההליכה יש לה קצב אחד קבוע. אם כן זה אחד האלמנטים בשיר שנותנים לו את הסיפוק כי כך בנייים השירים שהוא שומע ואח"כ קורא.

צ'וקובסקי הרוסי סופר ילדים חוקר ספרות ילדים מביא תיאוריה לגבי המשיכה של הילד אל השיר מבוססת על פסיכולוגיה שמתאימה בהחלט לדוברי שפות סלביז. הוא טוען שהילד עם היוולדו רואה את העולם מאורגן בווגות, הכל זוגי בעיניו. קודם כל גופו הוא ברובו המכריע הוא רואה אותו בווגות, זוג עינים, לחיים, אוזניים, ידיים, רגליים, הכל זוגי. גם בסביבה הקרובה העולם מצטייר בזוג. זוג הורים, סבא וסבתא, דוד ודודה, על כן, הוא מסביר, המלים הראשונות שהילד מבטא הן זוג של הברות: אבא ברוסית — פאפא, אמא ברוסית — מאמא, האומנת ברוסית — נ'יאניא, הדוד ברוסית — ד'יאדיא' גם בשיר הוא מוצא חיזוק לתפיסת עולם זוגי.

מה פלא איפוא שגם המלים צריכות להופיע בווגות וזוג מלים הריחה צליל הזהה שבתרוז. ועל כן משיכה אל השירה והסיפוק ממנה כה מובנים מאליהם, כשהילד מקבל ע"י כך גם חיזוק לתפיסת עולמו. מפאת קוצר הזמן נאלץ לפסוח על תיאוריות אחרות לגבי השירה לילדים. ואתקדם צעד נוסף אל עיקר נושאנו. אם אנחנו כמחנכים מייחסים ערך לשירה הרי חייבים אנו לבדוק גם דרכים להקנייתו. הערך איננו נקנה מעצמו, את הערך אנחנו מקנים. כדי למצוא את הדרכים לכך אני רוצה בקיצור להביא בפניכם רשימה של עשה ואל תעשה בבואנו לטפל בנושא הספרות לילדים בכלל. הכללים גם מכוונים אותנו להערכה וממילא אולי להבחנה בין המודרני והלא מודרני. העשה אומר: קרא שירה בקול לעתים קרובות. ספר שירה בתקליטים, ספרים, פסקול, עשה אנתולוגיות מתאימות לילדים, בחר בשירה עכשווית וגם ישנה, בחר בשירה מובנת בנושאייה, ערוך כתיבה של שירה, בחר בשירה שיש בה עלילה והומור. הנה אמצעים להקניית שירה ואם תעשה דברים אלה ממילא תרכיש ערכים שכן באמצעות השירה אתה משלב את התכנים שאחז רוצה בהם. וכעת ל-אל תעשה: אל תכניס ואל תגיש שירה על-ידי ניתוח ולא זה מחזק את הדעה שהתפיסה איננה חייבת להיות ע"י הגיון. אל תקרא שירה: בקול רם בלא הכנה מספקת, אל תבלבל שירה על ילדים לבין שירה בשביל ילדים. אל תציג שירה ארוכה מדי או בעלת עמודים עם תארים רבים מדי, אל תבחר בשירה המערבת ביטויים מליציים או שפה מיושנת. אל תכניס שירה ע"י קריאתה בדממה. אל תבקש מילדים שיזכרו שירה. אל שתתמש בשירה לתרגילי קריאה, אל תבחר בשירה נוקשה או בנושא שליליים עניין מועט בו כגון הרזורים או זקנה. אל תבחר בשירה שמשמעותה מעורפלת או שפתה קשה מדי. דבריים שהבאתי עד עתה, יש הכוונה כלשהי לגבי טיב השירה ועל-פיהם נוכל להבחין בין השירה המודרנית והערכים שבה לבין שירה שאיננה מודרנית.

יש ודאי שירה שבשעתו היתה מודרנית אבל היום כבר איננה מודרנית, וברוח זהב ודבריים שאמרת "שונה ממה שקדם לה בזמן", אני רוצה לחזק דעה זאת בעזרת שני שירים. האחד: של משה דפנא המחבר של הודי חמתי והשני של בנו אביטל אם כן שני דורות. האחד, משה דפנא, כותב על תרנגול והוא אומר:

"ככיתה אלף שכעיר / תרנגול עומד / על קיר. התרנגול שעל הקיר / נוצתו זהב / בחיר.

התרנגול רק הזנב שלו סגול / והוא יותר מכל / מזוהר / התרנגול שעל הקיר / לא יכול
כיום / לשיר. אבל בסוף הלילה, קול / יש לתרנגול / אדיר! ואם זוכר הוא ואומר: /
קוֹיִקוֹרִי / מתעורר אז האיר. ואם יפה הוא משורר / קוֹיִקוֹרִיר / מתעוררת כל העיר.
אך אם שמעו תשמעו! / קוֹיִקוֹרִירִיקוֹ — צאו וראו — שמש הרשה עולה, / הקשיבו לקולה.
קצב, חרוז, מבנה קבוע, מספר טורים אחיד ושפה ברורה ללא כל ספק.
ולתשוואה השני של אביטל בנו של משה, ושם השיר "איזה מין פגישיה". הכותרת כבר
מצביעה על משהו בלתי-ידוע אין אנו יודעים במה ידובר. אם שם השיר התרנגול אנחנו יודעים
במה ידובר. אך בקראנו "איזו מין פגישיה", רשאים אנו לחשוב על כל דבר שעולה על דעתנו.
והנה השיר:

"אולי תפסיק לרעוש / לטרטר כראש" / אמר הפרעוש / לצרצר. / "צר, מה צר / שנבצר / ממני
הדבר / וזכר / שנה שלמה / אין לי ממה / להתפרנס / ואני מצפה לנפ. / ולכן / כא לי
לצרצר כבית, / כמרתה, / כחצר — / ואינו עוצר" / "מי שלא זרע — לא קצר" / אמר
הפרעוש לצרצר / "לך אל שר האוצר / ובקש מפרעה —" / "הצעה לא רעה, לא רעה /
שר האוצר" / חשב הצרצר. / "אולי — שר הרווחה יביא לי חרבה?" / "חחיה / צחק
הפרעוש / ועמר על הראש / "קפוז לי" / קרא הצרצר / בצר לו — / והוא קפץ.

בלא להזדקק לכלי-ניתוח רבים, ההשוואה מבליטה את ההבדל בין שני השירים: בשיר המודרני
הנושאים, החומרים, המבנה — שונים. שימו לב לאלוזיות שבשיר המודרני. אמרתי כבר אל תביא
בשיר לילדים דברים שהילד איננו מבין אותם. ואל תשמש במלים, כאשר מדובר בילד בגיל הרך,
שאינו משמעותיות בשבילו. מה תהיה תגובת הילד באומרו לך לשר האוצר, לשר הרווחה או
מושגים דומים להם? הוא שמע אולי את המלה בבית, אבל הוא תופס רק את צליל המלה ותו לא.
השיר של אביטל דפנא מדגים את האלמנטים הלשוניים שהוא משלב והם שונים לחלוטין מאלה
שבשירו של משה דפנא. איני אומר שזה לא תקני, איני טוען שאסור להשתמש בהם, כל שרציתי
הוא להדגים את השוני שבשיר המודרני ואין במקרה זה טעם לפגם. עוד אביא שירים מדרגים
אחרים שלדעתי אין בהם ערכים חיוביים. אבל בשיר זה יש כבר רמז לחדש, והוא הנושא של
חיי יום יום, העניינים שאינם ברומו של עולם, דברים שעולים בבית: מצוקה ומשורר הדלות
אשר מופיע בו — והילד אינו יודע עדיין שבו, בצרצר, השתמשו כסמל לדלות. אך זה לא חשוב,
זה מצלצל יפה מאד. יש בשיר אלמנט של אקטואליה, בדומה לאקטואליה של אחד המשוררים
הטובים במודרנית לילדים, ע' הלל, שאומר לנו:

"יאו נא / תרנגול מטיח לצרוח / קורא קוֹיִקוֹרִיקוֹ ככל הכח / אחר מכריז ככל ועם
ולול / קעת יכולה כבר השמש לזרות. מה אתה מתנשא תרנגול? אני רהגול / ואתה מה?
ממני אין לחשוש / אני מרש".

שוב, רק הדגמה של אלמנט חדש זה אקטואליה. כששמע הילד "דה-גול", בשעה שהשיר
נכתב, דה-גול היה אחד האנשים הפופולריים, אבל היום? מי יתקע לידי שהילדים יודעים מהו?
ולכן ייתכן, כי הדברים התיישנו. ואף-על-פי-כן מפאת האלמנטים האחרים שיש בו, בע' הלל,
עוד נשמך ונקרא בו וילדים ייהנו משירתו. ללמדך שלא כל שיר שאומרים עליו שהוא אופנתי,
מודרני, עובר מן העולם מהר, כשם שהאופנה עוברת מהר בחומרים אחרים.
יש אלמנט נוסף, סימן-היכר לשירה המודרנית, לפחות ברובה, והסימן הוא מה שאין בה.

הכוונה להאנשה ולהנפשה. איני מדבר על מחקר סטטיסטי, אני מדבר על התרשמות שלי כקורא. לא ספרתי, כפי שנהגים לעשות, כמה פעמים מלה מסוימת מופיעה ביצירה, ואיני בונה על-כך ניתוח ספרותי כפי שעשו דרשנים ואח"כ גם מבקרים מודרניים. אך באופן כללי אין בשירה המודרנית האנשה והנפשה ואין בה, או יש מעט מאד, עיסוק בצעצועים. אין בשירה המודרנית, במידה מספקת. אלמנטים שמעבירים את הילד מן המציאות אל עולם הדמיון. אנחנו עומדים בשתי הרגלים על קרקע המציאות, מביאים לפנינו, ומדגישים, את המציאות גם שהיא איננה חלק ממנו, מאישיותו.

האני המדבר הוא הילד, וזה אחד מן הסימנים האופייניים לשירה המודרנית. (הייתי מבין אילו הגל הזה היה קם בראשית המאה כאשר הפידוצנטריזם שלט ועמד בראש מאווייהם של מחנכים, והעמידו את הילד במרכז עולמם בנוסח של דיואי או קורצ'אק, ואחרים בעולם הרחב). האני המדבר, הילד, מביא דברים דלי-כמות. אתם מוצאים בשירים האקסטרט-מודרניים בית בן ארבע-ש שורות. בערך, כאילו אין לו יותר מה להגיד, או שאינו רוצה לומר יותר מזה, או שהמבוגר אינו שם בפיו אלא מלים מעטות. לא מן הנמנע שזה בהשפעת התקופה. אנחנו בכלל לא רגילים כל כך להתייחד עם המלה הכתובה, ממעטים לקרוא ודאי שונאים ספרים "שמנים". אולי גם מייחסים פחות ערך למלה הכתובה. חזלנו להאמין בכוחה של המלה, שבעל-פה או שכתב, אשר מטבעה מסבירה ופונה אל ההגיון. אנחנו רוצים הרבה מאד אפקטים מגרים אחרים, אור-קוליים, צבעוניים עלילה על המרקע. ולכן, אולי, אני מביא העשרה, גם זאת הסיבה לתופעה שמשוררים רבים בשירה המודרנית מסתפקים במועט על רקע המציאות. בדרך כלל שירתם אינה אלא אפוריזמים מחורזים. המשוררים בשירה המודרנית מבליטים את האלמנט של מרד במבוגרים. את האות. נדמה לי, אפשר למצוא באופן בולט בפתיחה של ספר השירה של גורית זרחי כשהיא אומרת:

"אני אוהב לשרוק כרחוק / זה לא יפה אבל זה טוב / לא אכפת לי מה אומרים / האנשים ששם עיבריים."

אתם המבוגרים אמרתם פעם שיש דברים יפים ולא יפיים וצריך לעשות כך ולא אחרת, עלינו זה נמאס. לא אכפת לי מהי דעתכם, אף אם זה לא יפה — זה טוב. אני עומד במרכז. אני עושה מה שאני חושב לטוב, מה שנעים לי, כל הסביבה, היינו אותו האלמנט הינוכי ואותו ערך הינוכי שרצינו להקנות לילדים אי פעם "תחשוב בזולת, פנה אליו כך, דבר אחרת" — לי, לילד, זה לא חשוב כרגע. עכשיו זה לא תופס. והמרד הזה נגד המבוגרים עובר כחוט השני אצל הרבה משוררים מודרניים. "לך דבר למבוגרים", אומרת מירה מאיר.

"להם נדמה / שזה נעים יותר / לשבת בתוך הבית ולא להרעב / אבל כדווקא את זה / אני אוהב".
ישב אותו דבר: מתיק בשלולית מים, בלי מגפיים, זהו עניין שלי, הילד, ולא ענייניו של המבוגר. או נקרא לדוגמא שירו של יוסי גמון:

"צריך לענות בנימוס / ובכלל להשיב את חובה / ואפילו שיש פה שם סוד כמוס / ואפילו / שאין / שום תשובה".

כך הרגילו אותם בעבר המתחנכים, שצריך לדבר בנימוס. נגד הרגלים אלה מרימים נס המרד. אין צורך בהתאפקות ולא-כל-שכן בכבלים.

"אבל שום ילד בשום מקרה / לא הולך לבית-כסא / אפשר כיתר נימוס לומר בית-שמש /

ויש גם בהים / שאומרים שירותים". אני חושב שהמבוגרים / על זה ועל הרכה זכרים / מתכיישים / מתכיישים לדבר ולכתוב / וזה ככלל לא טוב".

(חגית בנוימן).

אלה מן האלמנטים של המודרניים. חופש הביטוי, אירוניה ולעג להתנהגותם של המבוגרים. וממשיכה המשוררת באחד משרייה כאשר מגיעים אורחים:

"אז אמא תצחק לכל האורחים / ותאמר תכנסו עם המון חיוכים / ואמא יהיה מין כזה מנומם / ואז גם עלינו ככלל לא יכעם".

ניתוח של אירוע משפחתי מנקודת ראות הילד. פסיכולוגים אשר עובר כחוט השני בשירה המודרנית. ויש שירים מודרניים תועלתיים. הם מיועדים במיוחד להביא תועלת בזה הרגע לילדים. לדוגמא אביא את הספר "ספרה באה לעולם" המיועד להקנות לילדים מספרים. השיר והתחריזה מנוצלים לצרכים לימודיים מיידיים. לפי מתכונת שהיחה פעם מקובלת כאשר רצו לנצל את הסיפור למטרות דידקטיות כגון: אח ואחות תעו ביער הגיע הערב ולא יכלו למצוא את דרכם הביתה. פתאום הרגישו שהם רעבים ומצאו גרגרי יער. האחות קטפה גרגרים והאח שאל כמה גרגרי יער קטפת. היא משיבה שלושה והאח מודיע שקטף ארבעה. וביחד יש להם שבעה. ומרגע זה, לא היער ולא הפחד, לא החשיכה ולא התעיה הם נושא הסיפור אלא התרגיל בחשבון. סיפור תועלתית שמטרתו ללמד מתמטיקה בעזרת סיפור על גרגרי היער.

ספרים ושירים מסוג זה שמשרתים מטרות צדדיות יש רבים ולא אתעכב עליהם. אפשר גם על סוג אחר של ספרות מודרנית, גם בפרוזה וגם בשירה, וזוהי הספרות המכונה תרפויטית, שמטרתה לטפל טיפול פסיכולוגי בילדים אשר עומדים בפני עימות עם בעיות שונות קשות. הנושא הוא רב-גוני ביותר: הילד החריג, גירושין, מוות, בארה"ב כלולה בנושא זה בעיית כושים ולבנים, יש בין הספרים שעוסקים בנושא בר-מצוה והלבטים שהילד היהודי נתון בהם.

יש בספרות החדשה, המודרנית, ספרים הרבה, שנושאים מתשבה והרהורים. זוכרים את המצוטט "אל תתן לילדים שירה שנושאה הרהורים וזקנה שזה לא מעניינים"? כמובן תלוי איך הדבר מוגש. יש והוא מוגש בצורה נתפסת לילד ויש שהוא מוגש בצורה שאיננה נתפסת לילד. דוגמא לכך ריבוי הביטויים "אני חושב, ואני חושב" בספרה של שולמית הר-אבן "אני אוהב להריח". ועוד דוגמא מן השירה המודרנית, שמעוררת לדעתי ספק אם יש בה ערכים חינוכיים ברוח הדברים שבהם פתחתי. כוונתי לספר "כיבוי אורות" של משה אורן. חדיש מאד, וזעק בחדשנותו, והנה כמה מן השירים שבספר:

"א י ד י ש נ י מ". יש כאלה שישנים / עם הטוסיק לקיר / ויש כאלה שישנים עם הפנים / ויש גם כאלה שלא יכולים להחליט / וכל הזמן משנים.

ועוד שיר "מתחת לסדינים", בחורף ישנים / עם גוטקס לבנים / בקיץ ישנים / רק עם תחתונים. וכימים חמים / קורה שישנים / לגמרי ערומים / מתחת לסריגים.

ושיר נוסף, "ס מ ד ר מ ת א פ ק ת". מתי שסמדר צריכה / לבית כיו... "באמצע הלילה / היא קוראת לחניתי בלחש / שלוש פעמים / ואחרי שסמדר קוראת / וחניתי עונה / אז שתיהן הולכות ביחד / אבל חניתי ראשונה / וקורה שסמדר קוראת / וחניתי שותקת / אז אין לסמדר כרייה / והיא מתאפקת.

האם אחם יכולים למצוא פה אלמנטים שיריים? אני יודע, יש טוענים שכל נושא כשר לשיר.

אך כן זו שירה. אבל אני אינני רואה בשירה זאת ערך חינוכי, לא לטווח ארוך ולא לטווח קצר. ואינני רואה מה יקח אתו לנעוריו ילד אשר קרא בילדותו שיר מן הסוג הזה. ואסיים בהרגמה בולטת מאד של פסיכולוגיון בשיר המודרני, שבו הילד האני-מדבר ממרכזו. וכך גם חצי יודעים שהדוגמא הטובה ביותר לכך הוא יהודה אטלס:

"על הילד הזה / צהרביץ לי היום בנן / אני חושב כל הזמן / איך בעוד הרבה שנים / אני אהיה גדול החכם / והוא ישאר סתם מסומסם.
או: חולצה חדשה / אפילו מיוחדת / אל תביאו לי אף פעם / ליום הולדת. כי דבר / שקונים גם ככה / כל השנה / זה ככלל לא מתנה.

המסר הוא של הילד אל המבוגר ורבים השירים המיועדים לא לילד אלא למבוגרים. הסופרים בוחר זה רבים, והם גם מצליחים בעזרת השירים, שנושאם המרכזי פסיכולוגיה של הילד לשנות עמדות של המבוגרים. זהו ערך ללא כל ספק אך לא ערך שאנחנו רוצים להקנות לילד.

אך יש גם שירה מודרנית אחרת. יש שירה מודרנית שיש בה גם הערכים שהצבעתי עליהם. למשל "שירים שובבים" של דתיה בן-דור, שירים שיש בהם מן הערכים שדברנו עליהם, או שיריה של שולמית כהן בספר "מחשבות שאינן רוצות לישון", וכדו'. עניין אחרון: אני מוצא, שהשירה המודרנית התנתקה כמעט לחלוטין מן המוטיבים הלאומיים והיהודיים. פסיכולוגיון יש והוא אוניברסלי. אבל, אם אנחנו מייחסים ערך חינוכי לשירה ורוצים להקנות באמצעותם נכס הרי אפשר לשלב בתוך השירה לילד גם מן המוטיבים הללו. איך אפשר? דרכים רבות לכך הן בשימוש בניבים לשוניים והן בתוכן כגון החגים הלאומיים, שילוב אלמנטים לשוניים, ביטויים יהודיים מובהקים, כמו שמיעת קול שופר, כמו השמים מספרים, אבן מקיר תועק, וכדומה, ייחודיים טגוליים ללשון שלנו, ואפשר לשלבם אפילו בשירה המודרנית. גם שיר מודרני חייבים אנחנו לנצל לערכים חינוכיים אלא אם כן נסתפק בבידור ולבילוי ומני סתם. חייבים אנחנו לפי כלי נתוח אלה או אחרים, לפי הגדרה זאת או אחרת לבדוק את השיר ולא להתתפס לאופנה משום שמישהו אומר "הנה זה חדש"... לא כל ישן בפני חדש תוציא. אני חושב שלא מעט חלקנו אנו בפריתה ובשגשוג של הספרות לילדים ובלעדינו לא היו מצליחים לחדור לשוק. חלקנו לא מועט אך אין אנו מעיזים לומר בפה מלא "זה לא". אם נעייין יותר, נגתח יותר, נלמד יותר וככל שנקרא שירה מעולה יותר — כן נשביח את יכולת השיפוט. ניתן לילדים שירה טובה יותר, נשתחרר מן הכלל המשפיע על רבים והוא: "הילד לא אוהב את זה", זה קנה-מידה פסול. יש הרבה מאוד דברים שהילד אוהב ואנחנו בכל זאת לא כל כך מרשים לו לעשות.

אין לנו ברירה כמחנכים אלא לקבל על עצמנו מגבלות וגם להטיל מגבלות. רבותי, שלונסקי אמר: השיר עיקרו בניגון שבו, זה הריגון הבלתי נתפס בצלילים, במלים, בצירופיהם, רמזי הדימויים החרוזיים הרתמיים.

נרבה בשירה טובה ואז גם בתוך השירה המודרנית נמצא משוררים שיצירחם מבחינת התוכן ערכית ויש בה רעיונות מקובלים עלינו. אולי נשפיע גם על המשוררים היוצרים לכתוב שירה מודרנית בעלת ערכים.